

Analiza političkih stavova stanovništva Hrvatske

Benjamin Čulig

Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu

Sažetak

Tijekom lipnja 2004. godine provedeno je istraživanje različitih aspekata sociokulturnog identiteta Hrvatske na slučajnom reprezentativnom uzorku ($N=1202$). Jedna od najvažnijih eksplanatornih dionica bila je ispitivanje političkih stavova stanovništva. Na temelju preliminarnog istraživanja konstruiran je kompozitni instrument namijenjen mjerenju odgovarajućih političkih stavova.

Primjenom faktorske analize pod komponentnim modelom uz GK kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora dobiveno je pet latentnih dimenzija: etnocentrički klerikalizam, tehnokratizam, socijalizam, europeizam te dimenzija nazvana temeljne pretpostavke civilnog društva (egalitarizam, tolerancija i sl.).

Multipla regresijska analiza pokazala je da su klerikalističkom etnocentrizmu skloniji uvjereni vjernici koji svoje uvjerenje temelje na nauku Katoličke crkve. Riječ je o starijem stanovništvu porijeklom iz manjih mjesta, koji su ujedno slabije školske spreme i sebe procjenjuju kao siromašniji dio stanovništva.

Europeizmu su skloniji bolje stojeći ispitanici neskloni religijskom uvjerenju, a tehnokratizmu ispitanici starije dobi.

Socijalizam preferira pretežno starije stanovništvo ženskog spola, nižeg materijalnog statusa te slabije sklonosti vjerskom učenju.

Temeljne pretpostavke civilnog društva zastupaju žene sklonije religijskom učenju.

Ključne riječi: politički stavovi, politički koncepti, sociodemografske karakteristike

1. UVOD

Sva društva koja prolaze kroz tranzicijsko razdoblje bremenita su društvenim promjenama na svim planovima. Odbacuje se i anatemizira »ono staro«, nekritički se prihvaća sve što je novo, odbacuje se i to novo da bi se nekritički prihvatilo nešto »još novije« pa i to odbacilo, te najčešće nakon višekratnih ideoloških, političkih, svjetonazorskih i drugih »lutanja« barem za trenutak vratilo na sam početak. Taj proces kad-tad će se stabilizirati, a njegovi akteri ponovno za dulje razdoblje odabrati jednu od opcija, novu ili već isprobanu. Nerijetko će se uz opciju koja se izborila za supremaciju i postala društveno dominantna održati alternativna opcija (ili čak nekoliko njih). S vremenom će se pojedine političke opcije još jasnije artikulirati, pa će one koje »prežive« povijesnu provjeru imati dovoljan broj zastupnika. Neki od njih postat će nositelji koji će političke programe uobličiti u više-manje uvjerljive i/ili prihvatljive političke poruke.

Zamislimo sada istraživača i analitičara društvene zbilje koji u danom ili stjecajem okolnosti odabranom trenutku pokušava znanstvenom aparaturom istražiti, opisati i objasniti stavovsku strukturu svijesti pripadnika takvog društva. Može li on imalo jednoznačno odrediti predmet koji istražuje? Može li on decidirano tvrditi da zastup-

nika »tog – i – tog« političkog koncepta ima upravo »toliki« postotak? Krivo postavljena pitanja – reći će svaki ozbiljan istraživač društvene zbilje. Ipak, što god o tome mislili, ostaje jedna otvorena dilema. Koliko god se istraživač trudio, njegovi će rezultati biti saturirani povijesnim trenutkom. U skladu s prethodnim razmišljanjima, analiza političkih stavova društva u tranziciji nužno je opterećena svojevrsnom privremenošću i simplifikacijskim partikularizmom. Stoga nije baš svejedno koji i kakav mondijalizam, klerikalizam, liberalizam itd. ispitujemo i analiziramo.

Svrha ovog rada jest analizirati i objasniti aktualne političke stavove stanovništva Hrvatske, povezati ih s objektivnim karakteristikama ispitanika te time dobiti političke profile tipične za Hrvatsku u ovome razdoblju tranzicije.

Rezultati koje smo podvrgnuli analizi dobiveni su u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta »Sociokulturni indentitet Hrvatske« za koji su podaci prikupljeni u lipnju 2004. godine.

2. KONCEPTUALNE PRETPOSTAVKE

Većina ljudi pod pojmom stav podrazumijeva neki tip odnosa prema pojedinačnom objektu, pa se u kolokvijalnom govoru puko mnijenje o nečemu ili nekome smatra stavom. Tako se, primjerice, govori o »stavu prema pušenju«, stavu o nekoj odluci, izjavi i tome slično. Socijalna psihologija (pa i druge znanosti) pod pojmom stav podrazumijeva latentno ishodište za čitav niz pojedinačnih mišljenja, iskaz, konstataciju i sl. S tog su stajališta stavovi latentne tvorevine organizirane u sustave i strukture koje na nekoj razini općenitosti prepoznajemo kao manje–više koherentne cjeline. Ove su cjeline neraskidivo vezane uz preferencije i uvjerenja te se najčešće temelje na njima, a pri svakoj se novoj procjeni aktivira isti potencijal koji se uobličuje na kognitivan, afektivan ili konativan način.

Temeljne razlike između stavova i vrijednosti prema mnogim autorima nema, pa je u tom smislu uputno govoriti o stavovsko–vrijednosnim konstruktima. Naime, pojedinac svoje mišljenje o nekom novom objektu odnošenja ne donosi izdvojeno od prethodnog iskustva, drugih, već formiranih mišljenja te vlastitih preferencija interesa i potreba. Dakle, kad istražujemo i analiziramo neku stavovsku strukturu, mi nužno trebamo uzeti u obzir i odgovarajući sustav vrijednosti. U tom smislu jedina bitna razlika između stavova i vrijednosti sastoji se u tome što su vrijednosti najčešće višesmjernе, dok je objekt stava prvenstveno jednoznačan. Primjerice, svi oni koji brak smatraju nečim poželjnim uopće ne moraju svoju preferenciju temeljiti na istom htijenju. Nekom je to ostvarenje životnog ideala, nekom drugom sredstvo za postizanje društvenog prestiža, a nekom trećem rješenje za osobnu anksioznost ili neki drugi oblik osobne nelagode. Za razliku od toga, stavovi su posljedica socijalne interakcije, odnosno različitih viđenja njezina ishoda. Za neke je autore rezultat niza socijalnih interakcija formiranje zaokruženog pogleda na svijet koji se određuje kao politički stav, dok drugi smatraju da je politički stav tek dio stavovske strukture koji zajedno s ekonomskim, socijalnim kulturnim i ostalim stavovima sudjeluje u stavovskoj komponenti formiranja svjetonazora. Po našem je mišljenju u ovom drugom slučaju riječ o političkim konceptima koji su po razini općenitosti u rangu sustava vrijednosti te se s njim objedinjuju u vrijednosno–stavovske orijentacije koje su osnova za svjetonazorske generalizacije.

Za potrebe ovog rada razlikovat ćemo političke stavove od političkih koncepata iz dvaju razloga. Prvi je teoretske provenijencije i oslanja se na potrebu da se razlikuju elementarnije stavovske strukture od onih koje su već dosegle takav stupanj općenitosti, da se mogu svrstati u rang ideologije ili političke teorije čije su pretenzije bavljenje samim temeljima društvenog ustrojstva. Tako se netko može protiviti izgradnji nuklearnih elektrana iz puke bojazni za vlastito zdravlje, dok je protivljenje drugog zapravo pružanje otpora nekoj vladajućoj skupini koja po njegovom mišljenju to ne zaslužuje.

Drugi razlog jest operacionalne prirode i odnosi se na samu proceduru mjerenja. Kad, naime, konsturiramo instrument namijenjen mjerenju neke stavovske strukture te mjerenjem dobijemo odgovarajući latentni sklop, ne smijemo ga »bez ostatka« prozvati konceptom, zbog puke činjenice da su sve predviđene čestice saturirane istom latentnom dimenzijom. Taj su sklop, naime, proizvele interkorelacije manifestnih varijabli, što ne znači da zastupnik takve stavovske strukture razumije izvorište njihove unutrašnje kohezije.

Nerijedak je slučaj da respondenti na direktno pitanje o prihvaćanju nekog koncepta odgovaraju niječno, a da s druge strane visoko prihvaćaju sve tvrdnje koje su iz njega derivirane. Štoviše, upravo se to u istraživačkoj praksi događa i to najčešće u slučajevima nedorečenih ili krivo shvaćenih koncepata (liberalizam, tehnokratizam, pa i koncept demokratskog društva, ma što to značilo).

Prethodne napomene po našem su uvjerenju nužne zbog gomile različitih istraživanja stavova koji su popularni ne samo kod nas, već i u svijetu, a rezultati kojih su najčešće poprilično pretenciozne interpretacije dobivenih podataka. Mišljenja smo da je područje istraživanja političkih stavova posebno osjetljivo u tom smislu i da je situaciju u nekom društvenom kontekstu potrebno empirijski i analitički pratiti neko dulje vrijeme kako bi se ušlo u trag često »tananim« promjenama stavovskih struktura, koje možda zaslužuju ozbiljniju interpretaciju od puke analize dobivenih latentnih dimenzija.

U ovom se radu pošlo upravo od te točke. Analize političkih stavova u hrvatskom društvu bile su čest predmet raznoraznih populističkih istraživanja, dok su ozbiljnija znanstvena istraživanja provedena vrlo rijetko, vjerojatno i stoga što to političkim strukturama u prestrojavanju i nastajanju baš i nije bilo u interesu. To, dakako, ne isključuje mogućnost da su pojedine političke stranke provodile interna istraživanja političkog pulsa građana pa dobiveni rezultati nisu morali nužno biti dostupni široj znanstvenoj javnosti. Autor ovoga teksta već petnaestak godina sustavno analizira političke stavove jedne od najosjetljivijih populacija hrvatskog društva – studentske populacije. Premda je većina tih analiza ostala internog karaktera, dobiveni rezultati primijenjeni su kao metrijska provjera za konstrukciju instrumenta kojim se htjelo analizirati najvažnije političke stavove i koncepte prisutne u svijesti građana Hrvatske.

Treba reći da je tema kojom se u ovom radu bavimo tek jedna od petnaestak tema iscrpnog istraživanja sociokulturnog identiteta građana Hrvatske provedenog u lipnju 2005. godine. Istraživanjem su obuhvaćeni najrazličitiji eksplanatorni sklopovi za koje smo pretpostavljali da će statistički značajno protumačiti elemente sociokulturnog identiteta stanovništva Hrvatske. Navedimo one najvažnije: sociodemografske i socioekonomske karakteristike, nacionalni ponos, sociokulturne distance, religioz-

nost, identifikacijski simboli, preferencije ekonomskih modela, percepcija ekoloških problema i druge. U ovome radu provjeravat ćemo eksplanatorni sklop sastavljen isključivo od onih sociodemografskih i sociokulturnih karakteristika ispitanika koje statistički značajno tumače dimenzije prostora političkih stavova. Razloge za to nalazimo u rezultatima dobivenim preliminarnim istraživanjem provedenim na odgovarajućem uzorku studentske populacije u svibnju 2003. godine.

U konceptualizaciji krenulo se od pretpostavke da se prostor političkih stavova može opisati pomoću šest prethodno dobivenih političkih stavovskih struktura: klerikalizam, rigidni etnocentrizam, socijalizam, tehnokratizam te novokonstruirani europeizam kao pandan mondijalizmu i sličnim konceptima. Poučeni nizom prethodnih istraživanja u kojima smo bezuspješno pokušali dobiti dimenziju liberalizma ili njemu sličnih sklopova, odlučili smo se za novi stavovski konstrukt radno nazvan »elementi civilnog društva«. Opisat ćemo ukratko teoretske predložke navedenih koncepata.

Klerikalizam

Osnovna postavka ovog stavovskog sklopa jest ideja da bi Crkvi trebalo omogućiti veći utjecaj na politička zbivanja. Shodno tome, svećenstvo bi trebalo imati političke predstavnike u Saboru. Argumente za to klerikalizam pronalazi u moralnom autoritetu katoličke Crkve u nas te ideji da bi pod utjecajem Crkve društvo postalo mnogo zdravije. Iz toga slijedi logočna posljedica: zakoni bi se trebali temeljiti na naučavanju Crkve.

Rigidni etnocentrizam

U većoj ili manjoj mjeri prisutna u nas posljednjih petnaestak godina, ova se stavovska struktura ne samo održala, nego iz objektivnih razloga i odgovarajućih događaja povezala s još nekim rigidnim konceptima i shvaćanjima. Riječ je, dakako, o poznatim zbivanjima na svim područjima bivše Jugoslavije, kao i svojevrsnoj revitalizaciji ideja vezanih uz NDH te porastu sklonosti prema desnim političkim opcijama. Atribut »rigidni« samo ističe ekstremističke tendencije koje dominiraju ovim sklopom. Tako su njegovi zastupnici mišljenja da su mješoviti brakovi izrazito nepoželjni, potom da bi Hrvatska trebala biti nacionalno čista država, te da bi u sadašnjoj državi Hrvati u svemu trebali imati prednost pred pripadnicima drugih naroda. U nešto blažem obliku ovaj stav promiče osjećaj pripadanja vlastitom narodu kao najljepši čovjekov osjećaj.

Socijalizam

Ovdje nije riječ o klasičnoj komunističkoj ideologiji ili o pukoj socijalističkoj praksi, već prije o senzibilitetu za socijalne razlike, brizi za pripadnike obespravljenih društvenih skupina, kao i pokušaju da se revitaliziraju neka socijalistička rješenja važnih društvenih pitanja. Tako se pojavljuju tvrdnje poput one o socijalizmu kao boljem i pravednijem društvenom poretku. Slijedi izjava o socijalizmu kao najdemokratskijem društvenom uređenju. Uz to dodaju se tvrdnje koje komentiraju poželjnost društvenog vlasništva u nekim segmentima društva, kao i revitaliziranje ideje po kojoj bi tvornicama trebali upravljati radnici. Premda bi netko mogao ustvrditi kako je ovdje riječ o ključnim izvedenicama političkog koncepta komunizma, mišljenja smo da navedene tvrdnje predstavljaju stavovsku strukturu formiranu pod utjecajem aktual-

nih zbivanja u kojima se dihotomijom komunizam–kapitalizam pokušava sugerirati povijesno nadiđena ideološka floskula o glavnom uzročniku svih današnjih političkih problema u Hrvatskoj.

Tehnokratizam

Stručnjacima i znanstvenicima treba dati vlast u ruke – osnovna je poruka ovog sklopa. To znači da bi oni trebali donositi sve važne društvene odluke, da bi po logici znanstvenih načela trebalo ustrojiti društvo, a sve to u svrhu uvođenja reda u društvo.

Elementi civilnog društva

Pravo na različitost, tolerancija u rasnom, nacionalnom i političkom pogledu osnovne su smjernice ovog stavovskog sklopa. Tzv. građanska alternativa, odnosno nevladine organizacije, također su, sastavni element ovog viđenja društvenog ustrojstva. Na tragu ideje tolerancije odobravaju se i alternativni izbori sociokulturnih stilova, načina života te seksualnih i drugih osobnih preferencija, dakle, sve što je izrazito strano i odiozno rigidnom načinu mišljenja.

Europeizam

Po uzoru na mondijalizam formulirana je tvrdnja o Europi kao jedinstvenom političkom entitetu, bez država i granica. Razlozi za tako krupno preustrojavanje vide se u imperativu mira koji će se u Europi jedino tako postići kao i u zaštiti interesa svake pojedinačne države u ujedinjenoj Europi. Uz to još se navodi da je hrvatski suverenitet manje važan od pravovremenog ulaska Hrvatske u Europu.

Sociodemografske i sociokulturne karakteristike ispitanika odabrane su kriteriju statistički značajne povezanosti s političkim stavovima dobivenim u preliminarnom istraživanju. Riječ je o sljedećim karakteristikama: spol, dob, završene škole, veličina naselja, samoprocjena materijalnog statusa, bračno stanje, radni status, konfesionalna pripadnost, stupanj religijskog uvjerenja, preferentna politička stranka, regionalna pripadnost i zanimanje.

U ovome tekstu neće se interpretirati karakteristike nominalnog tipa, uz spol kao jedini izuzetak.

3. UZORAK I METODOLOGIJA

Istraživanje je provedeno tijekom lipnja 2004. godine na stratificiranom reprezentativnom slučajnom uzorku stanovništva Hrvatske (N=1202) primjenom anketnog upitnika koji je uz ostale instrumente sadržavao kompozitni instrument sastavljen od 24 čestice namijenjene mjerenju šest stavovskih cjelina. Upitnik je također sadržavao veći broj varijabli koje su se odnosile na osobne i sociodemografske karakteristike ispitanika. Dobiveni podaci ponderirani su kombinacijom sociodemografskih varijabli u slučajevima u kojima su pojedine skupine i stratumi bili u skladu s demografskom slikom podrealizirani, odnosno nadrealizirani.

Opsežniji instrument za mjerenje političkih stavova konstruiran je i višekratno provjeravan na reprezentativnom uzorku studentske populacije tijekom posljednjih desetak godina, a posljednja je provjera provedena na reprezentativnom uzorku (N=364) studentske populacije 2003. godine.

Finalna forma instrumenta sadržavala je 24 tvrdnje, po četiri za svaki od šest političkih stavova. Ovim su tvrdnjama pridodane ordinalne skale slaganja od pet stupnjeva (1 = uopće se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem), pa se tako dobilo šest stavovskih kompozita ordinalnog tipa.

Dobiveni podaci prvo su podvrgnuti odgovarajućim deskriptivnim procedurama, a zatim su podvrgnuti faktorskoj analizi pod komponentnim modelom u svrhu provjeravanja dimenzionalnosti prostora političkih stavova. Sociodemografski profili zastupnika/protivnika pojedine stavovske strukture dobiveni su multiplom regresijskom analizom, uz sociodemografske varijable kao prediktore i političke stavove kao kriterijske varijable.

4. INTERPRETACIJA REZULTATA

4.1 Faktorska analiza političkih stavova

Faktorskom analizom pod komponentnim modelom uz primjenu GK-kriterija za zaustavljanje ekstrakcije faktora, te varimax transformacijom bazične solucije zadržano je pet ortogonalnih faktora koji tumače 55.3% ukupne varijance. Iz tablice 1. vidljivo je da četiri faktora u transformiranoj soluciji tumače podjednak postotak varijance. Iznimka je prvi faktor koji tumači nešto veći postotak (17%), što se može pripisati dobivenoj srodnosti varijabli dviju konceptualno donekle različitih stavovskih cjelina.

Tablica 1 – Politički stavovi – protumačena varijanca prije i poslije varimax transformacije

Faktor	Svojtvene vrijednosti i protumačena varijanca u bazičnoj soluciji		Svojtvene vrijednosti i protumačena varijanca u varimax soluciji	
	Ukupno	% objašnjene varijance	Ukupno	% objašnjene varijance
1	4.138	18.808	3.698	16.807
2	3.117	14.167	2.625	11.930
3	2.354	10.699	2.229	10.130
4	1.500	6.818	1.932	8.783
5	1.294	5.883	1.920	8.727

Istaknimo odmah da ova faktorska solucija poprilično dobro opravdava konceptualne pretpostavke na temelju kojih je konstruiran instrument namijenjen mjerenju političkih stavova/konceptata. Od šest pretpostavljenih dimenzija prostora političkih stavova dobivene su četiri »čiste« dimenzije, dok su dvije formirale zajedničku dimenziju koju ćemo detaljnije objasniti u nastavku interpretacije rezultata.

Prvi dobiveni faktor saturirale su sve varijable namijenjene mjerenju klerikalizma, kao i sve varijable namijenjene mjerenju rigidnog etnocentrizma. Iz tablice 2.1. vidljiva je nešto jača unutrašnja kohezija varijabli klerikalizma, ali također i sasvim solidna unutrašnja kohezija varijabli rigidnog etnocentrizma. Rezultat toga jest sadržajna struktura faktora koja na prva četiri mjesta stavlja klerikalističke zahtjeve, a na pre-

ostala četiri mjesta etnocentrističke zahtjeve. To nipošto ne znači da su klerikalistički zahtjevi »važniji« od etnocentričkih, već je prije riječ o tome da etnocentričke varijable dijelom varijance saturiraju četvrti faktor (što je vidljivo iz tablice 2.4.), dok klerikalističke varijable, ne samo što gotovo cijelom varijancom saturiraju prvi faktor, nego su im sve interkorelacije izrazito visoke. Stoga ćemo biti skloni mišljenju da prvi faktor doista prvenstveno mjeri klerikalizam, a da zastupnicima klerikalističkih stavova nisu strane sljedeće ideje: nepoželjnost mješovitih brakova, pristajanje uz maksimu »jedan narod u jednoj državi«, posvemašnja prednost građanima hrvatske nacionalnosti te napokon veličanje patriotskog osjećaja, što u ovom stavovskom »okruženju« pomalo »instrumentalizira« ovu inače snažnu i u pravilu pozitivnu vrstu kolektivnih emocija.

Tablica 2.1 – Politički stavovi: etnocentrički klerikalizam

Čestice	Saturacije
PK16: Crkva treba imati predstavnike u Saboru.	.779
PK22: Zakoni bi se trebali temeljiti na naučavanju Crkve.	.753
PK10: Kad bi Crkva imala veći politički utjecaj, društvo bi bilo mnogo zdravije.	.746
PK4: Katolička crkva je jedini istinski moralni autoritet u ovoj zemlji.	.725
PK9: U hrvatskoj državi, Hrvati u svemu trebaju imati prednost.	.658
PK21: Što manje mješovitih brakova u ovoj zemlji, to bolje.	.636
PK15: »Jedan narod u jednoj državi« treba biti program hrvatske budućnosti.	.539
PK3: Najljepši čovjekov osjećaj jest osjećaj pripadanja vlastitom narodu.	.469

Osvrnimo se još ukratko na klerikalističku strukturu dobivenog faktora. Iz tablice 2.1. vidljivo je da tvrdnja »Crkva bi trebala imati predstavnike u Saboru« postize najvišu saturaciju. Riječ je o eksplicitnom političkom zahtjevu svojstvenom – nazovimo to tako – teokratski utemeljenim oblicima organizacije države i društva. Uz to, zahtjev da Crkva (dakako, katolička) ima predstavnike u Saboru povlači za sobom mogućnost da bilo koja druga specifična institucija (primjerice Sveučilište?) također ima predstavnike u Saboru, pa bi po toj logici Sabor bio okupljalište najrazličitijih interesnih skupina. Kako je u Hrvatskoj Crkva (barem na papiru) odvojena od države, ovakav zahtjev nije puka želja za realizacijom priželjkivane dominacije »jednoumlja« pa bilo ono priželjkivano zbog najboljih namjera, već latentna osnova za restrukturiranje države, Ustava, političkog ustrojstva – dakle, svih konstitutivnih elemenata društva. U prilog tome govori i sljedeća visoko saturirana tvrdnja koja se zalaže za zakone utemeljene na naučavanju Crkve. Premda je neupitna humanistička crta koja primjerice karakterizira Deset zapovjedi, mnogi recentniji politički istupi crkvenih velokodostojnika ne bi se mogli ocijeniti tolerantnima prema određenim društvenim skupinama (npr. ženama, homoseksualcima i sl.). Na »crnoj« se listi sve češće nađu i alternativna konfesijska uvjerenja, ateistički svjetonazor pa i neke civilizacijski imperativi vezani uz individualne slobode i vrijednosti civilnog društva.

Sljedeća tvrdnja kao da rezimira prethodnu diskusiju: »Što je veći politički utjecaj Crkve, društvo je potencijalno zdravije«. Teško se ojeti dojmu da termin »zdravije« ima ikakvu drugu konotaciju osim one purifikacijske. Biti zdrav znači biti očišćen od onog što je bolesno. A zna se tko određuje kriterije bolesnog. Posljednja od klericali-

stičkih tvrdnji daje upravo katoličkoj crkvi politički legitimitet time što ju proglašava »jedinim moralnim autoritetom u ovoj zemlji«.

Preostale četiri tvrdnje u stvari su svojevrsna »egzekutiva« za prethodno elaboriranu klerikalističku legislativu. U njima se jasno i glasno navodi od koga i čega treba društvo očistiti pod vodstvom Katoličke crkve: od miješanih brakova i svih drugih naroda, pa će etnički čista, konfesijski unitarna, patriotski ekscitirana i politički klerikalizirana država valjda napokon bolje funkcionirati.

Tablica 2.1a – Postotak odgovora ispitanika na tvrdnje klerikalizma

Čestice	1	2	3	4	5
PK10: Kad bi Crkva imala veći politički utjecaj, društvo bi bilo mnogo zdravije.	17.7	24.6	17.5	27.7	12.5
PK15: »Jedan narod u jednoj državi« treba biti program hrvatske budućnosti.	24.4	29.4	13.3	21.2	11.7
PK16: Crkva treba imati predstavnike u Saboru.	20.5	20.6	14.0	28.9	16.1
PK21: Što manje mješovitih brakova u ovoj zemlji, to bolje.	20.3	24.0	16.2	26.0	13.5
PK22: Zakoni bi se trebali temeljiti na naučavanju Crkve.	20.5	26.5	18.2	24.8	10.0

1 – uopće se ne slažem; 2 – ne slažem se; 3 – ne znam, nisam siguran;
 4 – slažem se; 5 – u potpunosti se slažem

Premda je teško izbrisati dojam koji ovu dimenziju karakterizira kao izrazito nedemokratsku, netolerantnu i rigidnu političku opiciju desne provenijencije, mišljenja smo da joj ne treba pridavati onoliki značaj koliki joj pridaju pojedina sredstva javnog informiranja. Naime, uvid u distribucije frekvencija pojedinih tvrdnji (Tablica 2.1a) pokazat će da im se protivi između 40 i 50% ispitanika, dok je ekstremno sklonih ispitanika na većini tvrdnji 10–16%.

Smatramo da navedeni razlozi daju dovoljno argumenata da ovu dimenziju nazovemo **etnocentrički klerikalizam**.

Tablica 2.2 – Politički stavovi: tehnokratizam

Čestice	Saturacije
PK13: Na svim važnim političkim funkcijama trebali bi biti vrhunski znanstvenici i stručnjaci.	.785
PK19: Sve važne društvene odluke treba prepustiti stručnjacima.	.777
PK1: Jedino znanstvenici i stručnjaci mogu uvesti red u društvo.	.761
PK7: Državu treba organizirati na znanstvenim načelima.	.745

Na prvi pogled druga je latentna dimenzija formirana na temelju interkorelacija varijabli koje predstavljaju klasičan tehnokratski koncept. Prvi od zahtjeva te vrste apelira na dovođenje vrhunskih znanstvenika i stručnjaka na važne političke funkcije. Sljedeći zahtjev određuje opseg djelovanja, precizirajući da znanstvenici i stručnjaci trebaju odlučivati o svim važnim društvenim problemima. Razlog za to nazire se u

tvrdnji, prema kojoj zastupnici ovoga sklopa očekuju da znanstvenici i stručnjaci uvedu red u društvo. Štoviše, posljednja tvrdnja – ne i najmanje važna – smatra da čitavo društvo treba organizirati na znanstvenim načelima. Moguće su, dakako, brojne spekulacije na temu znanstvenih načela organizacije društva. Dio tih spekulacija mogao bi se izvesti čak iz redoslijeda navedenih tvrdnji. Ipak, od toga se treba ograditi, jer su saturacije varijabli vrlo ujednačene (.75 do .79), tako da se njihov redoslijed u interpretaciji mora smatrati arbitrarnim. Jednako tako, treba biti oprezan pri sveukupnom vrednovanju ovoga sklopa. Samo će nepažljiv analitičar biti sklon sadržaj ove stavovski konstituirane dimenzije bez dvojbe nazvati tehnokratskim konceptom. Mogući raspon interpretacijske procjene ovog sadržajno konzistentnog sklopa kreće od svojevrsnog sensimonističkog zagovarivanja ideje o stotinjak stručnjaka koji će uz pomoć znanosti časkom nabolje promijeniti sliku Francuske njegova doba, pa sve do scijentističko-totalitarističkog poimanja društva koje funkcionira na takorekuć egzaktno ustrojenim načelima čija se realizacija može opisati kao najcrnja mehanicistički determinirana slika društva.

S druge strane gledano, ovdje i nije riječ o pukoj stavovskoj strukturi za koju tek treba pronaći odgovarajući konceptualni oslonac. Ključna riječ ove dimenzije jest **stručnjak**, a ne znanstvenik. Štoviše, mišljenja smo da ova dva pojma u shvaćanju zastupnika (kao i protivnika!) ove stavovske strukture po potrebi mijenjaju konotaciju. To je posljedica vulgarne simplifikacije uvriježene u kolektivnom mišljenju prosječnog pojedinca, čega je rezultat nedovoljna pojmovna distinkcija. Tako se i znanstvenike i stručnjake može smatrati uspješnim, odnosno neuspješnim ako njihove političke odluke, a ne njihova strukovna i/ili titulom pretpostavljena sposobnost dovedu do pada standarda, porasta nezaposlenosti ili opće ekonomske regresije. Štoviše, zahtjev da znanstvenici – čak i neovisno o području bavljenja – budu kompetentni za donošenje političkih odluka zapravo je nepoznavanje (pa i nepriznavanje) objektivnih činjenica. To je čin očajnika koji unatoč dijagnozi vjeruje u čudo, jer mu je jedino to još preostalo.

Stoga ovaj simplificirani stavovski sklop ne bi bilo umjesno nazvati konceptom, već je uputnije okarakterizirati ga kao puki **tehnokratizam**, što smatramo i adekvatnim imenom dobivene latentne dimenzije.

Tablica 2.3 – Politički stavovi: socijalizam

Čestice	Saturacije
PK11: Socijalizam je najdemokratskije društveno uređenje.	.727
PK5: Društveno vlasništvo je najpravedniji oblik vlasništva nad sredstvima za proizvodnju.	.726
PK17: Socijalizam je po mnogo čemu bolji od kapitalizma.	.722
PK23: Bilo bi najbolje da tvornicama upravljaju radnici.	.567

Treću latentnu dimenziju saturirale su sve četiri odrednice za koje smo pretpostavili da mjere stavovsku dimenziju socijalizam/komunizam, što znači da je riječ o odprva prepoznatljivom stavovskom sklopu koji, dakako, ima svoje pristalice, kao i protivnike. Ponovno smo dobili solidne i podjednake saturacije, iz čega zaključujemo da se postavke koncepta iz kojeg su tvrdnje derivirane prihvaćaju/odbacuju bezre-

zervno, sve dok je riječ o općim pretpostavkama. Ipak, na planu društvene realizacije ovu konstataciju treba donekle uzeti s rezervom.

Iz tablice 2.3 vidimo da se tvrdnja koja najslabije saturira dobivenu dimenziju odnosi na oživljavanje klasične ideje po kojoj bi upravljanje tvornicama trebalo prepustiti radnicima. Premda je riječ o sasvim razumljivoj konceptualnoj izvedenici, smatrat ćemo da je konotacija ove tvrdnje u kontekstu cjelokupne stavovske strukture u najmanju ruku dvojaka: s jedne strane imamo još uvijek svježije socijalističko naslijeđe u kojemu mnogi traže razloge za sadašnje stanje u društvu, dok s druge strane imamo još svježije i surovije iskustvo trenutačne društvene zbilje, koje je po mnogima lošije čak i od tzv. mračnog komunističkog razdoblja. Zato nešto slabiju saturaciju ove tvrdnje na ekstrahiranoj dimenziji treba shvatiti kao poprilično oprezno oživljavanje jednog od elemenata socijalističke prakse, koji po mišljenju zastupnika ovog stavovskog sklopa možda i nije bio sasvim promašen.

Mnogo manju dilemu imaju ispitanici u prihvaćanju/odbacivanju preostalih odrednica ovoga idejnog sklopa. S gotovo identičnim saturacijama javljaju se tri usporedne procjene socijalizma i kapitalizma. Tako se smatra da je socijalizam najdemokratskije društveno uređenje, potom da je socijalizam u mnogočemu bolji od kapitalizma, te da je društveno vlasništvo najpravedniji oblik vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Potonja misao oživljava humanističku ideju pravednosti, koja se ovdje podastire kao kriterij za procjenu stanja, a ne kao puki kvantifikator tipa bolje-lošije. Sve u svemu, riječ je o stavovskom sklopu u kojem dominiraju ideje socijalizma i humanizma pa ćemo ovu dimenziju nazvati **socijalizam**.

Tablica 2.4 – Politički stavovi: temeljne pretpostavke civilnog društva

Čestice	Saturacije
PK24: Hrvatska država treba pomagati očuvanje kulture i običaja svih etničkih manjina.	.778
PK18: Država bi trebala mnogo više pomagati rad nevladinih organizacija i udruga građana.	.655
PK6: U Hrvatskoj treba svakome omogućiti da potpuno slobodno izrazi svoju različitost.	.654
PK15: »Jedan narod u jednoj državi« treba biti program hrvatske budućnosti.	-.357
PK21: Što manje mješovitih brakova u ovoj zemlji, to bolje.	-.255

Četvrtu ekstrahiranu dimenziju mnogo je lakše prihvatiti kao sadržajno konzistentnu cjelinu, negoli objasniti njezin pravi smisao. Na prvi pogled riječ je o zalaganju za ideje multikulturalnosti, egalitarnosti te podržavanje svakovrsne različitosti. Ipak, jedno je zalagati se za opće ideje, dok je sposobnost objektivnog prosuđivanja aktualne društvene situacije nešto sasvim drugo. U tom smislu moguće je da se netko zalaže za ideje socijalizma, a da istovremeno odobrava i neke socijalizmu poprilično strane ideje. Primjerice one o »jednom narodu u jednoj državi«. Također je moguće da se netko zalaže za puki egalitarizam koji briše sve razlike, pa i one pojedincu prirodno ili pak generički svojstvene, dok se drugi zalaže za egalitarizam različitosti, odnosno jednakost šansi za sve vrste ideja. Faktor o kojem je riječ u tom je smislu posve transparentan. U njemu se decidirano odbacuje ideja o nacionalnoj isključivosti. Nije, dakako, riječ o tvrdnji koja po sadržaju direktno pripada u ovaj sklop, ali je indikativna potreba da se ogradi od pitanja koje je već više od desetak godina latentno prisutno

u hrvatskoj stvarnosti. Shodno tome, zastupnici ove stavovske strukture skloni su prihvaćanju ideje o nacionalno mješovitim brakovima. Napomenimo da navedene tvrdnje nemaju visoke saturacije s ovom dimenzijom, što znači da dimenzija nije utemeljena na njima već da je mišljenje o tim temama konzekvenција čitavog stavovskog sklopa, a njegov je sadržaj saturiran sljedećim postavkama.

Kao prvo, pristalice ovoga sklopa bit će skloni podržavanju i očuvanje kulture i običaja SVIH etničkih manjina. Po njima bi briga države o manjknama trebala biti usmjerena na egalitaran tretman manjina. Kako to u nas baš i nije slučaj, već se promicanjem multikulturalizma bave prvenstveno nevladine organizacije, zastupnici ovog faktora smatraju da bi vjerojatno bilo učinkovitije da država financira nevladine organizacije u programima u kojima je ta vrsta aktivnosti prezentna.

Sljedeći zahtjev koji određuje ovu dimenziju odnosi se na najopćenitiju ideju omogućavanja prava na različitost. Poznavajući našu društvenu stvarnost, ovaj zahtjev nije nimalo »bezazlen« ili pak općenit. Iz mnogih je razloga naša društvena stvarnost već dulje vrijeme opterećena različitim vrstama netolerancije, kao i sve brojnijim i raznolikijim oblicima prosvjedovanja protiv eskalacije svakovrsnog nasilja kojem su izložene žene, marginalne skupina te pripadnici pojedinih subkulturnih ili pak drugih pojedinaca osebujnih stavova i/ili svjetonazora. Mišljenja smo da je prihvaćanje tvrdnji koje imaju visoke saturacije na ovom faktoru izravno motivirano stanjem u društvu ta da je dobiveni faktor znak da se na tom planu počinje razvijati politička artikulacija bliska modernom političkom razmišljanju.

Koncept ili idejni sklop najbliži ovako formuliranim zahtjevima može se pronaći u svakoj ozbiljnijoj viziji civilnog društva ustrojenog na načelima humanizma, demokratskog načina odlučivanja, inzistiranju na građanskim pravima, posebice na planu osobnih sloboda, mogućnostima slobodnog odabira, kao i slobodnog djelovanja, primjerice preko nevladinih organizacija i drugih udruga građana. Time smo zapravo još jednom pobrojali zahtjeve koji se proklamiraju ovim faktorom, pa ćemo ga uz nešto rezerve nazvati temeljne pretpostavke civilnog društva.

Tablica 2.5 – Politički stavovi: europeizam

Čestice	Saturacije
PK2: Europa treba biti jedinstvena cjelina, bez država i granica.	.791
PK20: Europske države mogu zaštititi svoje interese jedino u ujedinjenoj Europi.	.791
PK8: U Europi će zavladati istinski mir tek kad sve europske zemlje uđu u EU.	.745

Posljednji od faktora zadržanih u bazičnoj soluciji nije time što je posljednji manje značajan od ostalih. Naime, iako je saturiran s tri čestice, njihove su saturacije slična iznosa te osim toga i veće od saturacija gotovo svih preostalih varijabli instrumenta. Odatle zaključujemo da je ovaj faktor izrazito koherentan, a uvid u njegov sadržaj tu konstataciju još bolje potkrepljuje.

Općenito govoreći, u prvoj se tvrdnji impostira ne baš sasvim nov politički zahtjev, premda je po prvi put primijenjen na politički entitet u nastajanju. Riječ je o zahtjevu da Europa bude cjelina bez država i granica. Mišljenja smo da je taj zahtjev u neku ruku identičan analognom mondijalističkom zahtjevu o svijetu bez država, nacija i granica. Razlika je prvenstveno u tome što je »europeističku« ideju mnogo lakše realizirati, jer treba prebroditi mnogo manje rasnih, kulturnih, vjerskih i inih suprotnosti. Dobiva se dojam da je tako osmišljeni europeizam svojevrsna segregacijska

redukcija mondijalizma, ali ova teza baš i ne stoji. Prvi je razlog opovrgavanja razvidan iz preostale dvije varijable ovog stavovskog sklopa. Zagovornici, naime, smatraju da jedino Europa kao cjelina može članicama pružiti zaštitu interesa. Posljednja tvrdnja eksplicitno cilja na temeljni motiv prihvaćanja ovoga sklopa. Prema njoj, u Europi će zavladati istinski mir tek kad sve članice uđu u EU. Nije teško pojmiti da je ispitanicima sklonim sadržaju ove dimenzije već uvelike dojadio i rat i potencijalne konsekvencije, pa se žele što prije i što više distancirati od njega, ne pitajući za cijenu. Gledamo li, dakle, ovaj faktor isključivo motivacijski, čini se da je njegovo zastupanje posljedica recentnijih aktualnih zbivanja. Nadalje, prema rezultatima nekih istraživanja političkih stavova provedenih u posljednjih petnaestak godina dimenzija mondijalizma bila je u pravilu saturirana varijablama čija je pozadina bio svojevrsni a-nacionalizam s posebnim težištem na svijet kao cjelinu, bez nacija i nacionalnih opredjeljenja, pod jurisdikcijom svjetske vlade. Vjerojatno smo najbliži adekvatnoj interpretaciji ako ustvrdimo da je sadržaj ove dimenzije najbliži pojmu klasičnog političkog stava formiranog na temelju vlastitog iskustva i osobne procjene aktualne političke situacije. Zato ćemo izostaviti bilo kakvu dodatnu atribuciju ove dimenzije, te je naprosto nazvati nepretenciozno: **europizam**.

4.2 Regresijska analiza političkih stavova

U ovome dijelu analize uzeli smo svaku od dobivenih dimenzija iz faktorske analize kao kriterijsku varijablu, dok su prediktorski sklop činile sljedeće varijable: spol, dob, mjesto najduljeg boravka, završena škola, samoprocjena imovinskog stanja obitelji, odnos prema nauku Crkve te samoprocjena stupnja religioznosti.

Unatoč relativno malom broju prediktora, koeficijent multiple determinacije statistički je značajan u svih pet multiplih regresija. U tablicama koje slijede dani su samo finalni rezultati regresijske analize višekoračnog tipa uz primjenu Backward procedure za eliminaciju statistički beznačajnih prediktora. Svaka od tablica sadrži standardizirane beta pondere, direktne i parcijalne koeficijente korelacije te statističku značajnost onih varijabli koje su uz razinu signifikantnosti $p < .05$ zadržane u multiploj jednadžbi.

Tablica 3.1 – Multipla regresija sociodemografskih obilježja i faktora »etnocentrički klerikalizam«

	Standardiz. koeficijenti	Sig.	Korelacije	
	Beta		Direktne	Parcijalne
Kakav je Vaš odnos prema nauku Vaše Crkve?	-.272	.000	-.493	-.200
Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje Vas osobno?	-.198	.000	-.471	-.149
Spol	.048	.053	.146	.056
Dob (navršene godine)	.069	.013	.232	.072
U kakvom ste mjestu proveli najveći dio svog života?	-.093	.001	-.240	-.098
Samoprocjena imovinskog stanja obitelji	-.072	.007	-.194	-.078
Završena škola	-.056	.076	-.308	-.051

$$R = .551, R^2 = .304, p < .001$$

Iz Tablice 3.1. vidljivo je da odabrani prediktorski sklop tumači 30,4% varijance kriterijske varijable te da je etnocentrički klerikalizam statistički značajno povezan s većinom odabranih prediktora. Uvažavajući iznose beta pondera, smatrat ćemo da je ovaj stavovski sklop najviše protumačen odnosom ispitanika prema nauku Crkve. Budući da je ta varijabla bila definirana ordinalnom skalom na kojoj je najniža vrijednost bila potpuno prihvaćanje naučavanja Crkve, a najviša vrijednost upravo suprotna, dobiveni predznak beta pondera sasvim je u skladu s očekivanim rezultatom i govori nam da su ispitanici koji su skloni etnocentričkom klerikalizmu najčešće oni koji u potpunosti prihvaćaju nauku njihove Crkve. Sljedeći statistički značajan prediktor, također, se odnosi na religijsko uvjerenje te na ordinalnoj skali određuje stupanj religijskog uvjerenja od religioznosti usklađene s crkvenim učenjem do protivljenja svakoj vjeri. Zaključujemo da su ispitanici skloni sadržaju ovog faktora ujedno i religiozni na način koji im njihova Crkva određuje. Preostale karakteristike govore u prilog tezi da su zagovornici etnocentričkog klerikalizma češće ženskog spola, da su to starije osobe porijeklom iz manjih naselja (prvenstveno seosko stanovništvo) i da materijalni status svoje obitelji procjenju nižim ili znatno nižim u odnosu na ostatak stanovništva. Od ostalih prediktora još je s nešto većim beta ponderom varijabla završene škole, ali je njezina signifikantnost nešto veća od .05 pa ju nećemo uzimati u obzir. Dobiveni nalazi su dobrim dijelom u skladu s distribucijama frekvencija kojima su opisana sociodemografska obilježja, pa možemo reći da je sociodemografski profil ovog faktora poprilično transparentan. Dok zastupnici ovog faktora imaju navedene karakteristike, protivnici ovog faktora su upravo suprotnih karakteristika. To znači da je riječ o imućnijem urbanom stanovništvu, manje sklonom učenju Crkve i osobnoj religioznosti te u pravilu muškog spola.

Tablica 3.2 – Multipla regresija sociodemografskih obilježja i faktora »tehnokratizam«

	Standardiz. koeficijenti	Sig.	Korelacije	
	Beta		Direktne	Parcijalne
Kakav je Vaš odnos prema nauku Vaše Crkve?	-.052	.077	-.101	-.051
Dob (navršene godine)	.186	.000	.206	.182
U kakvom ste mjestu proveli najveći dio svog života?	-.054	.064	-.101	-.054

R = .222, R² = .049, p < .001

Za razliku od prethodne dimenzije, tehnokratizam kao kriterijska varijabla gotovo da i nije objašnjen odabranim prediktorskim sklopom. Premda je i ova regresija statistički značajna, naši prediktori tumače niti 5% varijance kriterija. Najkraće rečeno jedini nešto veći iznos beta pondera ima dob ispitanika, pa zaključujemo da su tehnokratizmu nešto skloniji stariji ispitanici. Ovaj nalaz na prvi pogled zvuči pomalo proturječno. Naime, nekako je prirodnije vjerovati da će mlađi ispitanici biti skloniji podržavanju znanstvenika i stručnjaka, negoli stariji pa ako ništa drugo, a ono barem

zbog toga što je mlađe stanovništvo u prosjeku školovanije od starijeg. Kako onda objasniti dobiveni nalaz? Mišljenja smo da se odgovor nalazi u prethodno razmatranoj konotaciji faktora tehnokratizma. Naime, kad se zagovornici ovog faktora zalažu za to da stručnjaci donose važne političke odluke, onda se najvjerojatnije pod tim ne misli na stručnjake u smislu kvalifikacije i stupnja obrazovanja nego naprosto na sposobne ljude. Mnoga od prijašnjih istraživanja političkih stavova na ovim prostorima u kojima se također dobivala dimenzija tehnokratizma pokazala su da se konotacija te dimenzije iz istraživanja u istraživanje približavala zahtjevu za sposobnim pojedincima. Jer doktora znanosti i akademika bilo je u politici oduvijek, ništa manje ih nema niti danas, a prosječni građani sve su nezadovoljniji. Zašto bi onda podržavali zahtjev da stručnjaci dođu na vlast ako su se upravo oni pokazali nedoraslim političkoj situaciji. Osim ako se pod riječju stručnjak ne misli naprosto sposoban čovjek. Pa nije daleko od istine niti uzgredna napomena da se ne samo kod nas nego i u svijetu događa sve veća diskrepancija između formalne obrazovanosti i stvarnog znanja.

Zbog svega navedenog smatrat ćemo da tumačenje ovog faktora treba pripisati nekom sasvim drugom prediktorskom sklopu kojeg u sljedećem istraživanju treba pomnije aritkulirati.

Tablica 3.3 – Multipla regresija sociodemografskih obilježja i faktora »socijalizam«

	Standardiz. koeficijenti	Sig.	Korelacije	
	Beta		Direktne	Parcijalne
Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje Vas osobno?	.058	.050	.022	.057
Spol	.062	.034	.061	.061
Dob (navršene godine)	.082	.007	.090	.077
Samoprocjena imovinskog stanja obitelji	-.061	.044	-.083	-.058

$$R=.132, R^2=.017, p<.001$$

Napomenimo odmah da dimenziju nazvanu socijalizam statistički značajno tumače čak četiri varijable, ali je njihova ukupna veza s kriterijem slaba, a postotak protumačenosti, premda statistički značajan, manji od 2%. Stoga ćemo se vrlo oprezno upustiti u prognozu profila ispitanika koji se zalažu za dimenziju socijalizma. Iz Tablice 3.3. može se iščitati da bi to trebali biti stariji ispitanici, manje skloni religioznosti. U pravilu su ženskog spola i potječu iz porodica slabijeg materijalnog statusa. Da dobiveni beta ponderi nisu tako malog iznosa, vjerojatno bi se navedeni profil ispitanika mogao braniti kao poprilično logičan. Međutim, jedino što smijemo zaključiti jest činjenica da su direktne korelacije svih prediktora sa socijalizmom kao kriterijskom varijablom još niže. To znači da prediktori zadovoljavajuće tumačenje varijance kriterija uspijevaju postići isključivo zajedničkom »suradnjom«. Mišljenja smo da bi ovaj faktor također trebalo u nekom od narednih istraživanja pomnije provjeriti i to mnogo širim prediktorskim sklopom.

**Tablica 3.4 – Multipla regresija sociodemografskih obilježja i faktora
 »temeljne pretpostavke civilnog društva«**

	Standardiz. koeficijenti	Sig.	Korelacije	
	Beta		Direktne	Parcijalne
Kakav je Vaš odnos prema nauku Vaše Crkve?	.086	.055	-.077	.055
Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje Vas osobno?	-.149	.001	-.126	-.097
Spol	.119	.000	.137	.118
Završena škola	-.084	.005	-.116	-.081

R=.195, R²=.038, p<.001

Temeljne pretpostavke civilnog društva kao kriterijska varijabla protumačena je navedenim prediktorima nešto manje od 4%, statistički je značajna i svodi se na tri prediktora s ne baš prevelikom iznosom beta pondera. Kao prvo riječ je o osobama sklonim religijskom uvjerenju, pretežno ženskog spola, najčešće nižeg obrazovanja.

Osim navedenih varijabli, trebalo bi još uzeti u obzir i pomalo kontroverznu, ali sa stajališta eksplicacije ovog faktora važnu varijabli. Ovoj su dimenziji, naime, skloni ispitanici koji baš i nisu skloni učenju svoje Crkve. Ova je varijabla, istina, na granici značajnosti (p<.055). Uzmemo li u obzir da je ta varijabla djelomično supresirana, interpretacija postaje nešto suvislija.

Naime, ako se uz klerikalizam vezala nacionalna isključivost, a ovaj faktor sadrži svakovrsnu toleranciju i pravo na različitost, onda je za očekivati da će i dio vjernika promijeniti mišljenje o Crkvi koju podržavaju oni suprotnog mišljenja. To ih ne mora nužno udaljiti od vlastitog religijskog uvjerenja, već prije od institucije koja se možda i sama ne drži temeljnih načela proklamiranih vjerskom dogmom. Brojni javni nastupi crkvenih visokodostojnika u posljednje vrijeme govore u prilog toj konstataciji.

**Tablica 3.5 – Multipla regresija sociodemografskih obilježja i faktora
 »europeizam«**

	Standardiz. koeficijenti	Sig.	Korelacije	
	Beta		Direktne	Parcijalne
Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje Vas osobno?	.113	.000	.124	.112
Samoprocjena imovinskog stanja obitelji	.072	.012	.089	.072

R=.143, R²=.020, p<.001

Osim što je postotak objašnjene varijance posljednjeg kriterija 2%, čini se da je profil ispitanika koji zastupaju europeizam kao opredjeljenje relativno dobro objašnjiv s dva prediktora. Europeizam zastupaju ispitanici neskloni vjerskom uvjerenju

koji su ujedno nešto imućniji od većine građana. Sudeći po ovim prediktorima, ulasku Hrvatske u EU skloniji su oni pojedinci koji nisu opterećeni isključivošću, klerikalizmom i ostalim rigidnim stavovskim strukturama. Budući da su već sada imućniji od većine, vjerojatno očekuju da će se i u novonastaloj situaciji dobro nositi s eventualnom konkurencijom, kao i s odgovarajućim »pravilima igre«.

5. ZAKLJUČAK

Istraživanje političkih stavova provedeno na reprezentativnom uzorku (N=1202) stanovništva Hrvatske tijekom lipnja 2004. godine rezultiralo je s pet prepoznatljivih i interpretabilnih latentnih stavovskih struktura, koje sadržajno odgovaraju poznatim političkim konceptima, kao i rezultatima niza prethodno provedenih istraživanja stavovske strukture. Dobivene su dvije stavovske strukture nazvane prema odgovarajućim političkim konceptima: **socijalizam** i **tehnokratizam**. Dobivena je jedna »kombinirana« dimenzija nazvana **etnocentrički klerikalizam** i jedna »nova« latentna dimenzija nazvana **europaizam**, za koju smo ustvrdili da predstavlja pandan **mondijalizmu** i da je najvjerojatnije riječ o dimenziji proizvedenoj recentnijim aktualnim zbivanjima vezanim uz budući ulazak Hrvatske u članstvo zemalja EU. Napokon, ekstrahirana je i jedna provenijencijski »problematična« dimenzija nazvana **temeljne pretpostavke civilnog društva**. Taj stavovski sklop također je pod znatnijim utjecajem aktualnih zbivanja s jedne strane, te donekle »modernističkim« građanskim zahtjevima koji svoje korijene imaju u egalitarističkom konceptu.

Ukupno gledano, faktorska analiza ekstrahirala je pet statistički značajnih latentnih stavovskih struktura, koje – po našem mišljenju – zadovoljavajuće opisuju hrvatsku političku stvarnost i daju dobar temelj za objašnjenje aktualnih političkih zbivanja u Hrvatskoj. Regresijska analiza tek je marginalno pojasnila »profil« potencijalnih zastupnika/protivnika dobivenih stavovskih struktura pa se povezanost objektivnih pokazatelja s kriterijskim varijablama, (uz izuzetak prve regresije) premda statistički značajna treba uzeti s velikom dozom opreza.

Dobiveni rezultati značajni su zbog još dva ne baš zanemariva nalaza. Prvi nalaz odnosi se na sadržajnu valjanost konstruiranih instrumenata. Iz interpretacije je vidljivo da čak i mali broj čestica generira suvise i konceptualno uvjerljive faktore. Uz to treba dodati da se i koeficijenti pouzdanosti pojedinih dimenzija izračunati po Cronbachu ponašaju vrlo zadovoljavajuće. Njihova je vrijednost između .78 i .86 što je iznimno visoko za instrumente s tako malim brojem čestica.

LITERATURA

- Čičak-Chand, R., Kumpes, J. (1998). **Etničnost, nacija, identitet**. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Čorkalo, D. Kamenov, Ž. (2001): Autoritarnost, stav prema stanju demokracije i percepcija razvojnih ciljeva Hrvatske. **Društvena istraživanja**, 56(10):947-1048.
- Čulig, B. (1995). Progress and Political Concepts. **Socijalna ekologija**, 4(sup):35-55.
- Čulig, B. (1992). **Vrijednosti i politički stavovi kao determinante ekoloških orijentacija, doktorska disertacija**. Doktorska disertacija. Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu.

- Čulig, B., Uzelac, G. (1992) Politički koncepti i viđenje budućnosti. U: Sociologija i rat. Zagreb: HSD.
- Jelić, M. (2003) Provjera postavki teorije socijalnog identiteta etničkim grupama. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Manstead, A. S. R., Hewstone, M. (1995). The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology. Oxford ; Cambridge: Blackwell.

ANALYSIS OF POLITICAL ATTITUDES OF THE CROATIAN POPULATION

Benjamin Čulig

Faculty of Philosophy, Zagreb; Department of Sociology

Summary

During the June of 2004, a research on different aspects of the social and cultural identity of the Croatia has been carried out, on a random and representative sample (N=1202). One of most important explanatory sections has been studying political views of the Croatian population. On the basis of preliminary research, appropriate composite scales of the ordinal type have been designed, intended for measuring corresponding political attitudes latent structures.

With the application of factor analysis under the component model using GK criterion for stopping factor extraction, five latent dimensions have been extracted: clericalistic ethnocentrism, technocratism, socialism, europeism and the dimension named as basic prerequisites of civil society (egalitarianism, tolerance and the like).

Multiple regressive analysis has shown that convinced congregations that their beliefs support by the Catholic Church canons are more inclined to clericalist ethnocentrism. We are talking about older population, coming from smaller settlements, that at the same time have poorer education level and estimate themselves as a socially poorer part of the population.

Examinees with a better social status and disinclined to religious beliefs are more inclined to europeism, while older examinees favour technocratism.

Predominantly older female population prefers socialism, being of a lower material status and of poorly favouring religious beliefs.

Fundamental presumptions of the civil society are favoured by those women that incline to religious learning.

Key words: political attitudes, political concepts, social and demographic characteristics

ANALYSE DER POLITISCHEN EINSTELLUNGEN DER BEVÖLKERUNG KROATIENS

Benjamin Čulig

Philosophische Fakultät, Zagreb; Abteilung für Soziologie

Zusammenfassung

Im Juni 2004 wurden unterschiedliche Aspekte der soziokulturellen Identität Kroatiens an einer repräsentativen Stichprobe (N=1202) erforscht. Eine der wichtigsten explanatorischen Komponenten war die Erforschung von politischen Einstellungen in der Bevölkerung. Aufgrund einer Voruntersuchung wurde ein komposites Instrument erstellt, das bei der Messung entsprechender politischer Einstellungen eingesetzt wurde.

Durch die Anwendung der Faktorenanalyse unter dem Komponentenmodell und mit dem GK-Kriterium für die Einhaltung der Extraktion von Faktoren konnten fünf latente Dimensionen ermittelt werden: klerikaler Ethnozentrismus, der Technokratismus, der Sozialismus, der Europäismus und eine Dimension, die durch grundlegende Voraussetzungen der Zivilgesellschaft gekennzeichnet wird (Egalitarismus, Toleranz u. ä.).

Eine multiple Regressionsanalyse hat ergeben, dass zum klerikalistischen Ethnozentrismus jene überzeugten Gläubigen neigen, die ihre Überzeugung auf die Lehre der katholischen Kirche stützen. Es handelt sich hier um ältere Bevölkerung aus kleineren Ortschaften, die zugleich einen niedrigeren Bildungsgrad aufweist und sich als arm bezeichnet.

Zum Europäismus neigen wohlhabende Befragte, die keine religiöse Überzeugung haben, während der Technokratismus eher von den Älteren vertreten wird.

Der Sozialismus wird vorwiegend von der älteren Bevölkerung weiblichen Geschlechts bevorzugt, die eher einen niedrigen materiellen Status aufweisen und selten zur religiösen Lehre neigen.

Die grundlegenden Voraussetzungen der Zivilgesellschaft werden von Frauen bevorzugt, die zur religiösen Lehre neigen.

Grundausdrücke: politische Einstellungen, politische Konzepte, soziodemographische Merkmale